

คุยกับหมอภาษา “คำพังเพยสุภาษิต”

โดย ศิริวรรณ ฉายะเกษตริน

ศึกษานิเทศก์ สพท.กทม.๑

หัวหน้าโครงการหมอภาษาพัฒนาเยาวชน

สวัสดีค่ะ คุยกันวันนี้ก็จะเป็นเรื่องของสำนวนไทยจากบทความของท่านศาสตราจารย์ ดร.สุจิต เพียรชอบ ต่อจากสัปดาห์ที่แล้ว และวันนี้ก็จะพูดถึงความเป็นมาของคำพังเพยสุภาษิต

คำพังเพยสุภาษิต ก็คงจะเกิดมากับคนไทย เพราะมากับภาษาพูด และเมื่อคนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน ชอบพูดจาให้คล้องจองกัน ก็จะเป็นสิ่งที่ยืนยันแน่นอนว่า คำพังเพยสุภาษิตของไทยเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับคนไทย แต่ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรก็เห็นได้จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เช่น ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ็บท้องข้องใจ โพร่ฟ้าหน้าใส เป็นต้น

นอกจากนั้นก็ยังปรากฏในหนังสือสุภาษิตพระร่วงที่ได้แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัยอีกด้วย สำหรับเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสุภาษิตพระร่วง ก็ยังเป็นสำนวนไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นจำนวนมากเช่น

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่ อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน เข้าเถื่อนอย่าลืมพริ้ว
ศึกษาอ่านอนใจ ไปเรียนท่านอย่างนังนาน การเรียนตนเร่งคิด อย่างนังชิดผู้ใหญ่ อย่าใฝ่สูงให้พินศักดิ์
ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย

การเกิดคำพังเพยสุภาษิต คงจะเกิดขึ้นได้จากสาเหตุหลายประการเหมือนกัน เช่น

เกิดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีคำพังเพยสุภาษิตที่มีที่มาจากศาสนาหลายสำนวนเหมือนกัน เช่น แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร ตักบาตรถามพระ ขนทรายเข้าวัด กว่าบาตร ทำคุณบูชาโทษ กงเกวียนกำเกวียน เป็นต้น

เกิดจากความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น กรรมตามทัน คนตายขายคนเป็น แข่งชักหักกระดูก ชายสามโบสถ์ คนดีผีคุ้ม แข่งเรือแข่งพายแข่งได้ แข่งวาสนาแข่งไม่ได้

เกิดจากการสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติ เช่น ฝนตกไม่ทั่วฟ้า ปลาหมอตายเพราะปาก ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น ไก่แก่แม่ปลาช่อน ไก่ไม่กินข้าวเปลือก ไก่งามเพราะขนคนงามเพราะแต่ง น้ำท่วมทุ่ง ผักบุ้งโหรงเหรง น้ำท่วมปาก น้ำน้อยแพ้ไฟ น้ำนิ่งไหลลึก น้ำตาลโกล้มคใครจะอดได้ น้ำสั่งฟ้าปลาสั่งฝน บ่นออกเป็นมอดกัดไม้ เป็นต้น

เกิดจากการกระทำหรือกิริยาอาการของมนุษย์ เช่น ฟังไม่ได้ศัพท์จับไปกระเดียด แกว่งเท้าหาเสี้ยน ปากว่ามือถึง จุดได้คำต่อ ไร่ไม่ดีโทษปีไทยกลอง กินบนเรือนจับนหลังคา คบเด็กสร้างบ้าน คลุมถุงชน เข้านเป็นปีเป็นขลุ่ย ช้างจับตักแตน จี๋ก้อนใหญ่ให้เด็กเห็น ขูดด้วยปากถากด้วยตา จี๋ไม่ให้หมากิน จี๋หุดคุดหาย ช่มเขาโคขื่นให้กินหญ้า เป็นต้น

เกิดจากนิยาย นิทาน ตำนานต่าง ๆ เช่น กบเลือกนาย กระจ่ายตื่นตูม กิ่งก่าได้ทอง ลูกทรีพิปากพระร่วง ดอกพิกุลร่วง

เกิดจากการละเล่นต่าง ๆ เช่น ไกร่องบ่อน สู้จนเข็บบตา ไม่ดูตาม้าตาเรือ เป็นต้น

คำพังเพยสุภาษิตที่ปรากฏในวรรณคดี

ในวรรณคดีไทยเด่น ๆ ของเราปรากฏว่ามีคำพังเพยสุภาษิตลงไปเป็นอันมาก ถ้าเราสนใจในการเรียนวรรณคดีก็จะจำได้โดยไม่ต้องท่องจำ เพราะเป็นข้อความที่สะดุดหู สะดุดตา สะดุดใจ เป็นคำสอน คำเตือนที่ปรากฏเด่นชัดดังตัวอย่าง เช่น ในขุนช้างขุนแผน มีบทประพันธ์ที่ใช้คำพังเพยสุภาษิตปรากฏอยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น

อุปมาเหมือนงาระคนถั่ว	ประดั่งไฟใส่คั่วกระเบื้องนั้น
งาร้อนถั่วจะผ่นให้ถั่วกัน	กว่าถั่วสุกก็จะอันตรางา

คำประพันธ์นี้มาจากสำนวนที่ว่า กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้ ส่วนที่กล่าวถึง อย่างซึ่งสุกก่อนห้ามก็มี เช่น

ธรรมดาเกิดมาเป็นสตรี	ชั่วดีคงได้คู่มาคู่สอง
มารดาข่อมอดสำห้ประทับประคอง	หมายปองว่าจะปลุกให้เป็นเรือน
อนึ่งเราเขาก็ว่าเป็นผู้ดี	มั่งมีแม่มีให้ลูกอายุเพื่อน
จะคว่นร้อนก่อนแม่ทำแซเซือน	ความอายจะกระเทือนถึงมารดา
ถ้าสิ้นบุญคุณแม่มีได้แต่ง	จะพลิกเพลงไปก็ตามแต่วาสนา
.....
อดเปรี้ยวไว้กินหวานตามใจ	ลูกไม้ถั่วจะสุกไปก่อนห้าม

ข้อความนี้ตรงกับสุภาษิตว่า อย่างซึ่งสุกก่อนห้าม

เต่าเตี้ยดอกอย่าต่อให้ตีนสูง	มิใช่ขงอย่ามาข้อมให้เห็นขง
หิ่งห้อยถั่วจะแข่งแสงพระจันทร์	อย่าป็นน้ำให้หลงตะลึงเงา

ข้อความนี้ก็มักมีคำพังเพยที่ว่า กาเข้าฝูงหงส์ ป็นน้ำเป็นตัว

ข้อความอีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงการหลอกลวง ทำนองข้อมแมวขาย กาลวงว่าเป็นหงส์ ได้แก่

เมื่อแรกเชื่อว่าเป็นเนื้อทับทิมแท้	มาแปรเป็นพลอยหุงไปเสียได้
กาลวงว่าหงส์ด้วยปลงใจ	ด้วยมิได้ดูหงอนแต่ก่อนมา
คิดว่าหงส์จึงหลงด้วยลายข้อม	ช่างแปลงปลอมทวงทีดิหนักหนา
ดังรักถิ่นมัจฉาจันทร์ไม่คลาดคลา	พอลับตาฝูงหงส์ก็ลงโคลน

ในเรื่องพระอภัยมณีก็มีข้อความที่มีสุภาษิตปนอยู่ด้วย คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปมักจะจำได้ เช่น

อันทุกข์โศกโรคภัยในมนุษย์	ไม่รู้สิ้นสุดลงที่ตรงไหน
เหมือนกงเกวียนกำเกวียนเวียนระไว	จงหักใจเสียเถิดเจ้าเขาวมาลัย

อีกตอนหนึ่งก็คือ

ประเพณีติงูให้หลังหัก	มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง
จะเข้าใหญ่ไปถึงน้ำมีกำลัง	เหมือนเสื่อขึงเข้าถึงดงก็คงร้าย
อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า	ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย
จงดำรับจับให้มันคั่นให้ตาย	ไปภายหลังหน้าศึกจะยากลำบากครัน

สุภายิตที่แทรกอยู่ได้แก่ ปล่อยเสือเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ หรือปล่อยน้ำเข้าเรือ ปล่อยเสือเข้าป่า และมีคำพังเพยที่ว่า จับให้มันคั้นให้ตาย

ในสุภายิตสอนหญิงก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่กล่าวว่า อย่าจับปลาสองมือก็มี เช่น

อย่าจับปลาสองหัตถ์ก็จะพลัดพราก จับให้ลงคงให้ขาดว่าเป็นคัว

ในเวสสันดรก็มีสุภายิตคล้าย ๆ กับที่กล่าวไว้ในสุภายิตพระร่วง ในตอนที่พระนางมัทรีกลับมาแล้ว พบว่าพระเวสสันดรได้พระราชทานกัณหา ซาลี ให้แก่ชูชกไปแล้วพระนางเสียพระทัยมากพระเวสสันดรจึงแกล้งบริกาษพระนางมัทรีให้บาดเจ็บ ดังคำประพันธ์ที่ว่า เขาเถื่อนเจ้าลืมหวัง ได้หน้าเจ้าลืมหวังไม่เหลียวกลับ เหมือนกับข้อความในสุภายิตพระร่วงที่ว่า เขาเถื่อนอย่าลืมหวัง แต่พูดในทางกลับกันว่า เมื่อพระนางเสด็จไปเก็บผลไม้ในป่าแล้ว ก็ลืมหวังสองกุมารลืมหวังพระเวสสันดร

ผลที่เกิดจากการศึกษาสำนวนไทย

๑. **สืบสานวัฒนธรรม** การศึกษาสำนวนไทยให้เข้าใจ และใช้ชีวิตประจำวันได้ดี ก็จะเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาของไทยไว้ให้ยืนยาวต่อไป

๒. **ชี้นำสั่งสอน** ในสำนวนไทยของเรานั้น มีสุภายิตคำพังเพยที่เป็นการชี้นำสั่งสอนอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เช่น การคมนาคม ความรัก การครองเรือน การเข้าสมาคม การพูดจาปราศรัยต่าง ๆ เช่น คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อ รักที่เสียขายน้อง คบเด็กสร้างบ้าน คบหัวล้านสร้างเมือง คนลืมอย่าข้าม คบคนจรหมอนหมิ่น คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย คนดีมีน้อย คนถ้อยมีมาก คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ เข้าฝูงกาเป็นกา ช้างสารงูเห่า ข้าเก่าเมียรัก ข้าเป็นกานานเป็นคุณ เป็นต้น

๓. **สะท้อนให้เห็นชีวิตไทย** ในคำพังเพยสุภายิตนั้นได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความคิด และการดำเนินชีวิตของคนไทยหลายประการ เช่น เดินตามผู้ใหญ่ หมาไม่กัด กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี ตำนานพริกละลายแม่น้ำ รำไม่ดีโทษปี่โทษกลอง เข้าตามตรอกออกตามประตู คลุมถุงชน งานหลวงไม่ให้ขาด งานราษฎร์ไม่ให้เสีย ตักลอบหมั่นกู่ เจ้าชูหมั่นเกี่ยว เด็ดดอกฟ้า ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ เป็นต้น

๔. **ใช้ได้คล่อง** การศึกษาสำนวนไทยจะทำให้พูดได้คล่อง เขียนได้คล่อง มีการใช้ภาษาสละสลวย ทำให้คำพูดหรือข้อเขียนมีคุณค่าเพิ่มขึ้น

หวังว่าเมื่อท่านอ่านบทความของท่านอาจารย์ ดร.สุจริต เพียรชอบ จบลงไปแล้ว คงทำให้เกิดความคิดที่จะหยิบยกสุภายิตคำพังเพย มาใช้บ้าง และสิ่งที่ท่านได้อ่านได้ศึกษาเรื่องสำนวนไทย พร้อมทั้งนำไปใช้ได้ถูกต้องนั้น นอกจากจะเป็นการแสดงอัจฉริยภาพด้านการใช้ภาษาของท่านแล้ว ยังเป็นการเสริมเสน่ห์ เสริมบุคลิกภาพมีผลดีหลายประการ ดังกล่าวไว้ว่า “บุคลิกดี มีชัยไปกว่าครึ่ง” และยังเป็นการช่วยสืบสานวัฒนธรรมไทย สมกับที่ได้ชื่อว่าเกิดเป็นคนไทย

“เกิดเป็นไทยภาษาไทยต้องใช้คล่อง	อย่าให้มองเห็นเป็นไทยแต่ไปหน้า
ต้องเป็นไทยทั้งจริตกิริยา	อิกวาจางมอย่างไทยไม่หมางเมิน
ใช้ถ้อยคำสำนวนชวนชื่นจิต	สุภายิตกล่าวอ้างได้ไม่เคอะเขิน
คำพังเพยเปรยคารมคมเหลือเกิน	ฟังเพลินเพลินล้ำเลิศค่าภาษาไทย”

